

ALACA HÖYÜK SFENKSLİ KAPIYA AİT ÜÇ KABARTMADA SAPTANAN BİR ÜNVAN VE KÖKENİ

Hatçe BALTACIOĞLU

Alaca Höyük'de Sfenksli Kapı batı kulesinin köşe taşı olan bloğun uzun yüzündeki kabartmada (Res. 1), çıplak adamın karşısındaki figür öne doğru uzattığı iki eliyle, uzun bir sopaya ortasından tutturulmuş yarım ay biçimindeki bir aleti/silahı tutmaktadır.¹ Aletin/silahın üst bölümünden küçük bir parça tahrip olmuştur. Ancak Alaca Höyük'de bulunmuş, üzerinde üç figürün yer aldığı başka bir kabartmada² (Res. 2) ortadaki figürün iki eliyle tuttuğu aynı aletin alt ucuna bakıldığında, onun bir mızrak olduğu açıkça görülmektedir. Mızrağın yukarıda bulunan arka ucu ise yuvarlatılmıştır. Buna karşılık incelemekte olduğumuz ilk kabartmada (Res. 1) mızrağın yuvarlatılmış ucu aşağıdadır. Bundan çıkan sonuç, mızrak ucunun, sopanın tahrip olmuş yukarı bölümünde yer almış olduğudur.

Sfenksli Kapı'nın doğu kulesine ait olan diğer bir kabartmada³ da aynı alet ortadaki figür tarafından taşınmaktadır (Res. 3). Burada aletin alt ucu yuvarlatılmıştır. Mızrak ucunun bulunduğu kısım ve yarım ay biçimindeki eklentinin alt bölümü tahrip olmuştur.

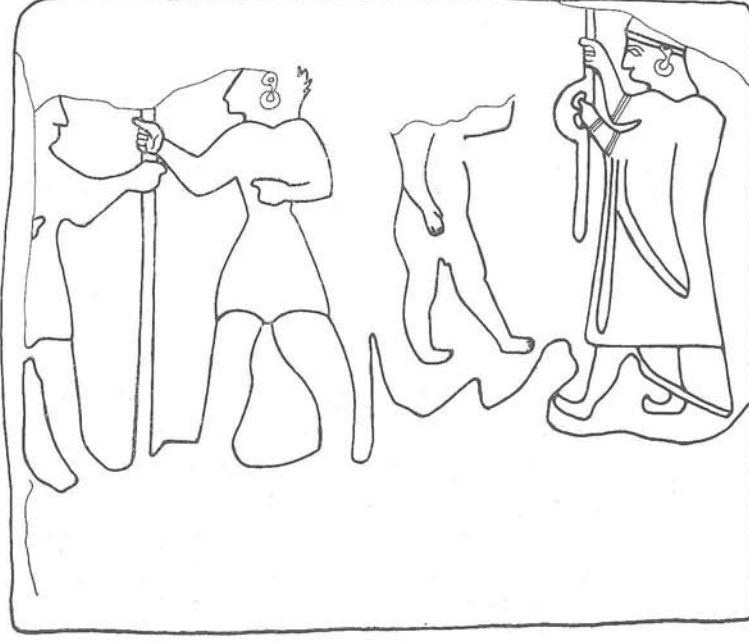
Yukarıda sözü edilen üç kabartmada, törende yer alan görevlilerce mızrak ucu yukarıya veya aşağıya doğru gelecek şekilde taşınan bu alet, M. J. Mellink tarafından bir tören baltası veya halkalı bir asa olarak tanımlanmıştır.⁴ M. Darga da bu aletin Mı-

1 Bkz. Tezcan 1960 : 38, Lev. XXII, 2.

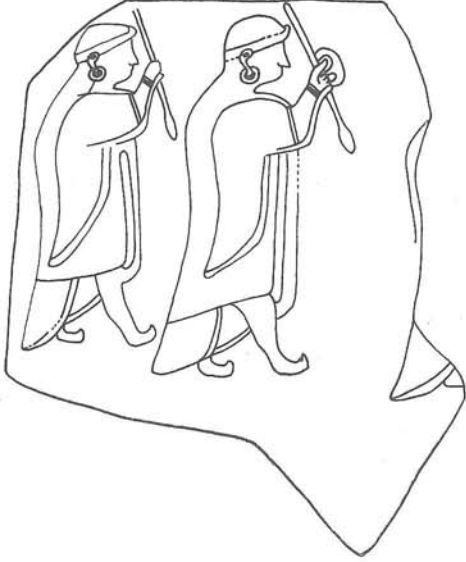
2 Bittel 1976 : res. 222.

3 Bittel 1976 : res. 216.

4 Mellink 1970 : 21; Canby 1986 : 59.

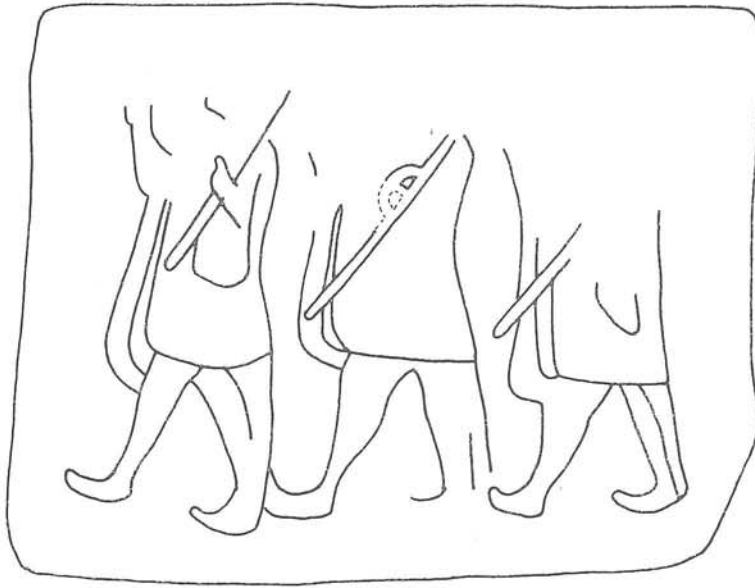

Resim 1

Resim 2

sır'dan tanınan yarım ay biçiminde, iki gözlü sap delikli bir balta olduğunu düşünmüştür.⁵ Darga bu baltaların, Alaca Höyük'te sınıfı ve işlevleri belirsiz bazı görevlilerin elinde tasvir edildiğini ifade ederek, bu tip baltaların taşınış şeklini Alaca Höyük kabartmalarının gösterdiğini ileri sürmüştür.⁶

Resim 3

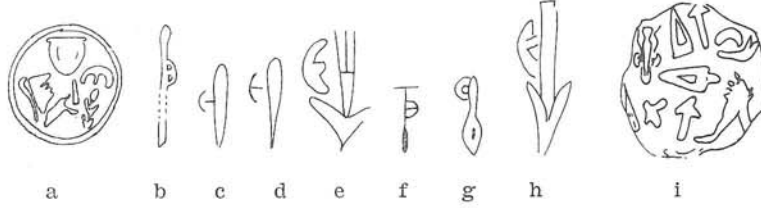
B. Tezcan, bir grup Horoztepe buluntusu ile ilgili makalesinde incelediği yarım ay şeklindeki baltaların, bir Alaca Höyük kabartmasındaki (Res. 1) figürün taşıdığı aletin ortasına tutturulmuş eklentiye benzediğini ifade etmiştir. Hem bu benzerlik hem de balta yüzlerinin kendi kalınlıklarında bırakılması, yani keskinleştirilmemesi nedeniyle, bu baltaların günlük hayatta kullanılmadıklarını, ritüel değer ve anlam taşıdıklarını ileri sürmüştür.⁷

5 Darga 1992 : 139.

6 Darga 1992 : 139.

7 Tezcan 1960 : 38-39.

Gözlü baltalar, Eski Mısır ve Önasya tasvirlerinde, sopanın ucuna takılarak, figürlerin omuzlarında taşınmaktadır.⁸ Üç Alaca Höyük kabartmasında da yarım ay biçimindeki eklentinin sopanın ortasında yer almasının yanısıra, sopanın ucunda da bir mızrak ucu bulunmaktadır. Başka bir deyişle, hem mızrak ucunun hem de bir gözlü baltanın aynı sopaya takılmış olması, bu aletin bir silah işlevini görmesini olanaksız kılmaktadır. Alet aslında bir mızraktır ve Alaca Höyük kabartmalarında mızraklar görevliler tarafından taşınmaktadır (Res. 2 «arkadaki figür», 3 «birinci ve üçüncü figür»). Hem mızraklar arasında böyle bir farkın bulunması, hem de Alaca Höyük kabartmalarının savaş konularını değil, dini törenleri içermesi, bizi mızrak taşıyan kişiler arasında bir görev ayrımının yapılmış olduğu düşüncesine yöneltmektedir.

Resim 4

İncelemekte olduğumuz kabartmalardaki (Res. 1 - 3) görevlilerin ellerinde taşıdıkları bu aletin hiyeroglif işareti olarak kullanılmış olduğu, Hitit İmparatorluk Çağı Mühürlerinde saptanmıştır⁹ (Res. 4c-f, h). S. Alp, mühürlerde görülen bu işaretin, Alaca Höyük kabartmasında (Res. 1) bir memur tarafından taşınması nedeniyle, bir memuriyet işareti olabileceğine dikkat çekmiş ve bu aletin de söz konusu görevlinin tanımlayıcı işareti olarak yorumlanabileceğini ileri sürmüştür,¹⁰ Ayrıca yine Hitit mühürlerinde görülen «baş, ...baş» anlamındaki hiyeroglif işaretinin¹¹ kabartmada bulunması, bu tahmini destekleyen bir öge olarak ni-

8 Maxwell-Hyslop 1949 : res. 1, Lev. XXVIII, 8.

9 Güterbock 1940 : no. 105; Güterbock 1942 : no. 26, 181, 197, 238.

10 Alp 1950 : 80; Alp 1972 : 101, res. 3.

11 Laroche 1960 : 190 no. 363 «Grand».

telendirilmiştir.¹² E. Laroche, 173 numara altında incelediği «çiçek ya da silah» anlamını verdiği bu işaretin yüksek bir görevlinin unvanı olduğunu belirtmesine rağmen, Alaca Höyük kabartmasından söz etmemiştir.¹³

Figürlerin tanımlanması :

Resim 5

III. Hattuşili'ye ait Taşçı kaya kabartmasında, I. Şuppiluliuma'nın saltanatı sırasında GAL MEŞEDI olan kardeşi Zida¹⁴'nın adı ile birlikte kullanılmış olan bu işaret, F. Steinherr tarafından MEŞEDI (??) ünvanı olarak tanımlanmıştır.¹⁵

H. G. Güterbock, bir Hitit silindir mühründe determinatif olarak görülen bu işaretin,¹⁶ yazılı kaynaklarda geçen «Mızrak Adamı (LÚ GİŞŞUKUR)»nın ünvanı olabileceğini ileri sürmüştür.¹⁷

M. Darga, L. 173 no.lu işaretin, diğer bir Alaca Höyük kabartmasında¹⁸ (Res. 2) yer alan ortadaki figürün iki eliyle tuttuğu

12 Alp 1950 : 80

13 Laroche 1960 : 92 no. 173 «Fleur? ou arme? Titre de haut fonctionnaire.»

14 Beal 1992 : 333-334.

15 Steinherr 1975 : 315-316, res. 2. Lev. 58, 2 ve 4.

16 Güterbock 1942 : no. 199.

17 Porada 1981/1982 : 46-49; Güterbock 1977 : 7-16; Güterbock 1981/-1982 : 71-72.

18 Bittel 1976 : res. 222.

alete benzemesi nedeniyle, bu figürün «Aşçı (LÚMUHALDIM)» veya «Mızrak Adamı (LÚ GİŞŞUKUR)» olabileceğini düşünmüştür.¹⁹

Kabartmalardaki figürlerin taşıdıkları aletlerin mızrak olduğu yukarıda belirtilmişti. Yazılı kaynaklardan, savaş dışında gerek «Saray Muhafızları (LÚ.MEŞMEŞEDI)», gerekse «Mızrak Adamları (LÚMEŞ GİŞŞUKUR)» denilen görevlilerin törenlerde mızrak (GİŞŞUKUR) taşıdıkları öğrenilmektedir.²⁰ Bu nedenle, Alaca Höyük kabartmalarındaki mızraklı figürler bu görevlilerden birini temsil etmiş olmalıdır. Ortasında eklenti bulunan mızrakları taşıyanlar da bu görevlilerden, yani saray muhafızlarının veya mızrak adamlarının başı olmalıdır. Bu durumda mızrağın eklentisinin «baş, ... başı» anlamına gelen GAL işaretini simgelediği kabul edilmiş olmaktadır. Bu düşüncenin doğruluğu Boğazköy'de bulunmuş bir damga mühür baskısı ile desteklenebilmektedir (Res. 4, i). Bu mühür baskısında, söz konusu eklenti Laroche 482 no.lu işaretin²¹ iki yanında yer almaktadır. R. M. Boehmer ve H. G. Güterbock tarafından mühür sahibinin «Kommandant über hundert Mann» olarak değerlendirilmesi,²² yani bir görevli başını temsil etmiş olması, G. 199 no.lu işaretin de bir görevli başını temsil etmiş olabileceğini göstermektedir.

Alaca Höyük kabartmalarındaki mızraklı figürlerin kimliği konusunda yazılı kaynaklardan edinilen bilgiye dayanarak bu figürlerin *MEŞEDI*'ler (LÚ.MEŞMEŞEDI), taşıdıkları mızrakların ortasında eklenti bulunanların ise, Baş *MEŞEDI* (GAL *MEŞEDI*) olduklarını düşünmekteyiz. Çünkü, Taşçı kabartmasında bu ünvanı belirleyen işaret GAL *MEŞEDI* Zida'nın adı ile birlikte kullanılmıştır. Bundan başka, Boğazköy'de bulunmuş, olasılıkla Prens (DUMU GAL) (?) Zida'ya ait olduğu ileri sürülen bir mühür baskısında²³ da GAL *MEŞEDI* ünvanını simgelediğini düşündüğümüz işaretin yer alması düşüncemizi doğrulamaktadır.

19 Darga 1992 : 144, res. 144.

20 Alp 1940 : 6; Bin-Nun 1973 : 7; Güterbock - v.d. Hout 1991 : 6, 7, 10, 11, 18, 19, 51; Beal 1992 : 212, 217, 222, 225, 231, 528.

21 Laroche 1960 : 242 no. 482.

22 Boehmer-Güterbock 1987 : 83-84.

23 Güterbock 1942 : no. 26.

Aynı alet Assur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait bir silindir mühür baskısında²⁴ (Res. 4, b) tahtında oturan tanrıyla, tapan kişi arasında tasvir edilmiştir. GAL *MEŞEDI* ünvanını simgelediğini düşündüğümüz aletin, aralarında hiçbir fark olmadan, hem Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, hem de Hitit İmparatorluk Çağı'nda saptanması ilginçtir. Bu saptamadan ünvan belirleyen Gü 199 no.lu işaretin orijininin Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nın bu işarete ne şekilde kaynak oluşturduğu konusunda iki olasılık bulunmaktadır :

1) Gü 199 no.lu hiyeroglif işareti Assur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan beri bilinmektedir.

Hitit hiyerogliflerinin tarihi konusunda yapılan araştırmalarda, bugüne kadar çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.²⁵ Bu görüşler arasında Hitit hiyerogliflerinin kökeninin M. Ö. 3. binde bulunduğunu ve M. Ö. 2. binin ilk yarısında da çivi yazısı ile birlikte kullanıldığı görüşü de bulunmaktadır.²⁶ Hitit İmparatorluk Çağı'na ait bir hiyeroglif işaretinin, gelişmiş şekliyle Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda görülmesi, yukarıdaki görüşü desteklemektedir.

2) Bu olasılıkta yarım ay biçimindeki baltaların bir tipini oluşturan²⁷ ve Assurlu tüccarlar tarafından Anadolu'ya getirilmiş olduğu ileri sürülen²⁸ bir balta söz konusudur. Bu baltanın iki ucunda ve yassı kabzası üzerinde delik bulunmadığından ağaç sapa kabzanın bükülmesi ile tutturulmaktadır. Bu tip bir balta bir mızrağın sapına geçirilerek sembol olarak kullanılmış, fakat daha sonra bu balta şekli GAL işaretini ifade eden bir hiyeroglif işlevini görmüş olabilir.

Yukarıdaki iki olasılık dışında, bu konuda ileri sürülebilecek başka bir görüşün bulunup bulunmadığı hususu konunun uzmanlarına bırakılmaktadır.

24 E. B. Reilly tarafından toplanmış mühür baskılarından olan bu eserden söz etmeme izin veren hocam Prof. Dr. Nimet Özgüç'e teşekkür ederim.

25 Alp 1972 : 269-274.

26 Kınal 1949 : 314; Alp 1972 : 274.

27 Stronach 1957 : 124, res. 13, 3.

28 Özgüç 1986 : 74, Lev. 128, 6, res. 59.

Sonuç olarak, Alaca Höyük kabartmalarında GAL MEŞEDI ünvanını belirttiğini düşündüğümüz bu aletin Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda da görülmesi, söz konusu ünvanın bu çağda da bulunduğu işaret etmektedir.²⁹ Başka bir deyişle, yazılı kaynaklarda Eski Hitit Çağı kralı I. Hattuşili'nin saltanatından (M. Ö. 1650-1620) başlamak üzere saptanan³⁰ GAL MEŞEDI ünvanının kökeninin Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda uzandığı anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- ALP, S.
 1940 *Untersuchungen zu den Beamtennamen im Hethitischen Festzeremoniell*, Leipzig.
 1950 *Hitit Hiyeroglif Mühür ve Kitabelerinde Bazı Şahıs Adlarının Okunuşu Hakkında*, Ankara.
 1972 «Hitit Hiyeroglif yazısında şimdiye kadar anlamı bilinmeyen bir ünvan», *VII. Türk Tarih Kongresi I*, Ankara: 98-102.
- BEAL, R. H.
 1992 *The Organization of the Hittite Military*, Texte der Hethiter, Heft 20, Heidelberg.
- BIN - NUN, S. R.
 1973 «The Offices of GAL MEŞEDI and tuşkanti in the Hittite Kingdom», *Revue Hittite et Asiatique* XXXI : 5 - 25.
- BITTEL, K.
 1976 *Les Hittites*, Paris.

29 Goetze 1947 : 81-82; Civil ve diğ. (ed.) 1977 A : 350-351 «*mašaddu*»; Civil ve diğ. (ed.) 1977 B : 37 «*mešeddutu*»; Hoffmann 1984 : 116-119; Bryce 1986 : 752-753; Civil 1987/1988 : 187-188; Hoffner 1987/1988 : 188-189; Beal 1992 : 220-224.

30 Beal 1992 : 328-342.

- BOEHMER, R. M. - H. G. GÜTERBOCK
 1987 *Glyptik aus dem Stadtgebiet von Boğazköy. Grabungskampagnen 1931 - 1939, 1952 - 1958, Boğazköy - Hattuša XIV/II. Teil, Berlin.*
- BRYCE, T. R.
 1986 «Inge Hoffmann, Der Erlass Telipinus, Heidelberg, Carl Winter 1984, Texte der Hethiter, Heft II», *Bibliotheca Orientalis* 43 : 747 - 754.
- CANBY, J. V.
 1986 «The Child in Hittite Iconography», *Ancient Anatolia. Aspects of Change and Cultural Development. Essays in Honor of Machteld J. Mellink*, Der. : J. V. Canby ve diğ., Madison 1986 : 54 - 69.
- CIVIL, M. *et al.* (ed.)
 1977 A *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago M/1.*
 1977 B *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago M/2.*
- CIVIL, M.
 1987/1988 «Notes Brèves», *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale* 81 : 187 - 188.
- DARGA, A. M.
 1992 *Hitit Sanatı, İstanbul.*
- GOETZE, A.
 1947 «Critical Review», *Journal of Cuneiform Studies* 1 : 81 - 86.
- GÜTERBOCK, H. G.
 1940 *Siegel aus Boğazköy, I. Teil. Die Königssiegel der Grabungen bis 1938, Archiv für Orientforschung Beiheft 5, Berlin.*
 1942 *Siegel aus Boğazköy. II. Teil, Die Königssiegel von 1939 und die übrigen Hieroglyphensiegel, Archiv für Orientforschung Beiheft, 7, Berlin.*

- 1977 «The Hittite Seals in the Walters Art Gallery»,
Journal of the Walters Art Gallery XXXVI : 7-16.
- 1981/1982 «The Hieroglyphic Inscriptions on the Hittite
Cylinder No. 25», *Archiv für Orientforschung*
XXVIII : 71 - 72.
- GÜTERBOCK, H. G. - Th. van den HOUT
1991 *The Hittite Instruction for the Royal Bodyguard*,
Chicago.
- HOFFMANN, I.
1984 *Der Erlass Telipinus*, Texte der Hethiter, Heft,
11, Heidelberg.
- HOFFNER, H. A.
1987/1988 «Note on *mešedi*, *mešettu(m)*», *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale* 81 : 188 - 189.
- KINAL, F.
1949 «Hitit Hiyerogliflerinin Yaşı Meselesi», *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* VII : 305 - 314.
- LAROCHE, E.
1960 *Les Hiéroglyphes Hittites I*, Paris.
- MAXWELL-HYSLOP, R.
1949 «Western Asiatic Shaft - Hole Axes», *Iraq* 11 :
90 - 125.
- MELLINK, M. J.
1970 «Observations on the Sculptures of Alaca Höyük», *Anatolia* XIV : 15 - 27.
- ÖZGÜÇ, T.
1986 *Kültepe Kanış. New Researches at the Trading Center of the Ancient Near East*, Türk Tarih Kurumu Yayınları V-41, Ankara
- PORADA, E.
1981/1982 «The Cylinder Seals found at Thebes in Boeotia»,
Archiv für Orientforschung XXVIII : 1 - 70.

- STEINHERR, F.
1975 «Zu den Felsinschriften Taşçı I und II», *Istanbul Mitteilungen* 25 : 313 - 317.
- STRONACH, D. B.
1957 «The Development and Diffusion of Metal Types in Early Bronze Age Anatolia», *Anatolian Studies* VII : 89 - 125.
- TEZCAN, B.
1960 «New Finds from Horoztepe», *Anatolia* V : 29 - 46.

RESİMLERİN LİSTESİ :

1. Sfenksli kapı batı kalesine ait kabartma.
2. Sfenksli kapıya ait orijinal yeri belli olmayan kabartma.
3. Sfenksli kapı doğu kulesine ait kabartma.
4. a. Boğazköy'den bir damga mühür baskısı, Alp 1972 : res. 3.
b. Assur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait bir mühür baskısından.
c. Taşçı kaya kabartmasından, Steinherr 1975 : res. 2.
d. Boğazköy'deki bir mühür baskısından, Güterbock 1942 : no. 26.
e. Boğazköy'deki bir mühür baskısından, Güterbock 1942 : no. 181.
f. Boğazköy'deki bir mühür baskısından, Güterbock 1942 : no. 197.
g. Boğazköy'deki bir mühür baskısından, Güterbock 1940 : no. 105.
h. Boğazköy'deki bir mühür baskısından, Güterbock 1942 : no. 238.
i. Boğazköy'deki bir mühür baskısı, Boehmer - Güterbock, no. 265.
5. Hitit İmparatorluk Çağı'na ait bir silindir mühür baskısı. Porada 1981/1982 : no. 25.